

— Ս Ի Ո Ն —

Ի՛. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1953

« ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ »

ԹԻՒ 11-12

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱԹՈՌԷ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Ա.

Նպատակ չունինք այս էջերուն մէջ անգամ մը ևս անդրադառնալու այս դարաւոր Աթոռի, « Հայ Երուսաղէմ »-ի, մօտաւոր երէկին, որ չնորհիւ ժամանակի նպաստաւոր բերումներուն և Գուրեան ու Գուշակեան պատրիարքներուն հմայքին ու կորովին, զեղեցիկ ու արդիւնալից շրջան մը բոլորեց, բովանդանդակ ազգին ուշադրութեան և զուրգուրանքին առարկայ հանդիսանալով: Հայ Երուսաղէմը, նոր յօրինուածք, նոր երանդ և նոր թափ պիտի ստանար, ստեղծելով կրթական բեղուն կեանք, իմացական մակարդակ և ուղղութիւն: Մտքի և հոգիի այս գործին իրենց նպաստը կը բերէին անտարակոյս, նուիրական կայքը Տնօրինական Ս. Տեղեաց, բազմադարեան և ազգային սրբութեանց զգացումը, ինչպէս նաև ազգային և եկեղեցական կրթութեան նախանձախնդիր պատուական բարերարներ, նախ Պատրիկ Կիւլպէնկեան, յետոյ Կարապետ Միլքոնեան, ապա Ս. Աթոռոյ մեծանուն բարեկամ Գալուստ Կիւլպէնկեան և ուրիշներ: Իրենց մտքի սատարը պիտի բերէին երկու բազմամուտ պատրիարքներէն յետոյ: Բաբգէն Եպիսկոպոս, Տիրան և Նորայր վարդապետներ, Յ. Օշական, Շահան Պէրպէրեան և ուրիշներ: Գուրեան պատրիարքի շրջանը եղաւ սկզբնաւորութեան և վերակազմութեան շրջան մը, Ս. Յակոբեանց Հաստատութեան կրթական և տնտեսական ձեռնարկներուն համար: Թորգոմ Սրբազան զանոնք իր բոլոր երեսներուն վրայ իրագործելու պիտի տանէր: Այս զոյգ պատրիարքները թէ իբրև զապար և թէ իբրև իրագործում, Հայ Երուսաղէմ պիտի հանէին վարչական, կրթական, տնտեսական և կրօնական զեղեցիկ արդիւնքներու: Սերունդը որ հասակ նետեց այդ օրերու շերմութեան և երազներու ընդ-

մէջէն, պիտի հանգերձէր ինքզինքը նուիրուելու համար այս Հաստատութեան սպասին և անոր բազմերես կարիքներուն: Պիտի գրէր, պիտի ուսուցանէր, պիտի քահանայազործէր, իրագործել ջանալով այն իտէալը որ Հայ եկեղեցականինն է:

Մեսրոպ և Կիւրեղ պատրիարքներու շրջանը եղաւ անձկութեան և տագնապի շրջան մը: Համաշխարհային Բ. պատերազմը, և պաղեստինեան աղէտը, ոչ միայն պիտի կասեցնէին նախաձեռնուած և իտէալ արդիւններու հասած աշխատութիւնները, այլ նաև քայքայման պիտի տանէին զանոնք: Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութեան զխաւոր զործը պիտի ըլլար եղածը պահել, անոր նկատմամբ սէր և զուրգուրանք տածել, որոնք նուազ առաքինութիւններ չէն: Տեղաբաշխուելու կան որոնք յառաջանալու համագործ են, կը բաւէ որ այդ սպասումները ապագայի յոյսերով և հաւատքով պաշտպանուին:

Այս ամիսուն արդիւնքը եղող Հայ եկեղեցւոյ ծառայութեան նուիրուող սակիմական երիտասարդ հոգևորականութիւնը ի՞նչ չափով կրցաւ իրագործել զեղեցիկ երազը մեծանուն պատրիարքներուն, տակաւին մինչև երէկ կանխահաւ էր այդ մասին դատում մը ընելը. այսօր, ատիկա փաստերու չի կարօտիր: Սակիմական զինուորեալ Միաբանութիւնը իր զործունէութեան մայր ախօսը պիտի սրբէր ընել անշուշտ նախ Ս. Տեղեաց մէջ ծառայելու և եկեղեցական ու ազգային այս ժառանգութիւնը պահելու և պահպանելու զործը, ապա՝ հասնելու մեր ժողովուրդի ծով պէտքերուն, այս կերպով իրագործել ջանալով այն իտէալը՝ որ կէս դար առաջ մարմին առաւ, և ինքզինքը կերպադրեց յանձնի արմաշականներու խումբին:

Արմաշի մէջ պատրաստուած սերունդը սակայն ժողովուրդի մէջ զործելու միակ և վերնական նպատակի մը կը սպասարկէր. Երուսաղէմ այլապէս բարդ հանգամանքներ երևան կը հանէր եկեղեցւոյ զործաւորի աչքերուն: Պագեստինէն դուրս մեր ժողովուրդը հազիւ գիտէ թէ՛ Երուսաղէմի վարդապետը ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց մէկ կարևոր մասը նպատակ է Սուրբ Տեղեաց իրաւանց աշխատանքներուն: Ս. Յակոբայ բնմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր Ուխտին մէջ կարևորագոյն տեղը կուտայ այս պարտքին, թէ և Դուրեան և Դուշակեան պատրիարքներու մտածումին մէջ եկեղեցւոյ սպասաւորը ատկէ աւելին, զործող մը պիտի ըլլար ժողովուրդին մէջ և անոր օգտին համար, եւ տակաւին իմացական բազմատեսակ հետաքրքրութեանց ընդունարան և արդիւնաւորիչ մը: Այս երեք իրարու հետ հազիւ հաշտուող պաշտօններու և մտայնութեան ստեղծած առաջնապէս դուրս կը մնայ այս տողերու ընդգրկումէն, միւս կողմէն սակայն անոնք չէին կրնար զուտ մտքի մարդեր ըլլալ, ինչպէս չէին կրնար աւանդութեան կողմէն պահանջուած աշխարհին համար հիմնովին փակ զինուորներ մնալ: Նպատակներու այս բարդութիւնը պիտի անդադառնար այս սերունդի զործունէութեան վրայ: Անոնց քով, սակայն հակառակ այս բոլորին, զօրաւոր չափով մը արթուն են Ս. Աթուռի իրաւունքներուն պաշտպանութեան դարաւոր ձայները, անոնց քով ի զօրու են իմացական կենդանի հետաքրքրութիւնները, ինչպէս նաև իրենց ժողովուրդի կարիքներուն նուիրուելու յօժարամտութիւնը, երբ հարկը պահանջած է:

Այս ընդհանուր յառաջադրանքն յետոյ անյնինք մեր յայտադրութիւն:

ներու փաստին, որոնք աւելի քան բացորոշ են բոլոր անոնց համար, որոնք սպառազինած չեն իրենց գիտակցութիւնը կամաւոր կուրուքեան և նենդ չաբամտութեան գէնքերով:

Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռը իրեւել երկրորդ կարեւոր Սրբավայր, էջմիածնի Մայր Աթոռէն յետոյ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, պահած է դարեւրով և կը պահէ այսօր մանաւանդ իր տարօրէն մոուր կշիռը Հայ ժողովուրդի սրտին ինչպէս մաքին վրայ, մնալով մեր արտասահմանի կրօնական նուիրապետութեանց և հանրային կազմակերպութեանց մէջ ամենէն սերտ ու կենդանի կուռաններէն մէկը:

Հայ Եկեղեցւոյ ամենէն յարգուած, խորիմաստ մէկ կերպարանքը, սխալ չէ այսկերպ տեսնել Երուսաղէմի դարաւոր Աթոռին և անոր կատարած ու կատարելիք դերին մէջ: Գիտենք թէ ինչ եղած է ան անցեալին մէջ և ինչ է այսօր, մեր ափզային եւ կրօնական կարիքներուն դիմաց: Միւս կողմէն պարտինք դիտնալ թէ Երուսաղէմի Աթոռը իբրեւ գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մը և ուխտավայր, չի կրնար չմնալ իր դիմագիծը անաղարտ պահող պայմաններու մէջ, ծառայել՝ կարենալու համար այն դերին, որ իրեն յատուկ է միջազգային և միջկրօնական այս ոստանին մէջ, և որ հետեւաբար չէ այն՝ ինչ որ երբեմն, մեզմէ ոմանք, կը փորձուին վերագրել անոր: Հայ Երուսաղէմի բուն կոչումն է եղած, դարերէ ի վեր Ս. Երկրի մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատկանած Սրբավայրերու պահպանութեան գործը: Այս նպատակին սեւեռեալ մնացած են ու կը մնան ամէն ջանք և մտահոգութիւն, կրօնական նուիրում, նիւթական զոհողութիւններ, մտաւորական տքնութիւններ ու կրթական տաժանքներ: Հոգեւոր և ազգային գինուորութեան այս կարգին գերազանց պարտականութիւնն է եղած անկորուստ պահել Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդին իրաւունքները, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ, և անոր անունն ու պատիւը պահպանել այն բարձրութեան վրայ, ուր մեր պատուական նախնիք այնքան սքանչելի իմաստութեամբ կրցած են հանել զայն, երբեմն ի դէն անհնարին զոհողութեանց և արեան:

Հանապազօրեայ այս մրցակցութեան մէջ, ի զիշերի և ի տուճնյեան եղած պաշտամունքի և անթարթ հսկողութեան տաժանքը արդելք չեն եղած որ ան ըլլայ նաեւ կրթական վառարան մը՝ բաժնելով այս կերպ ճակատագիրը մեր բոլոր վանքերուն, որոնք ամրոցներ և լուսաւորութեան կեդրոններ եղած են, նշուելով միշտ իրենց կենդանութեան շողքը մեր կեանքի դժբախտութիւններու վրայ:

Իսկ իբրեւ ուխտավայր քրիստոնեայ հայ սերունդներու, որոնք դարեւրով իրենց խունկին, արցունքին և լումային հետ բերած են նաեւ իրենց հոգիներուն վիշտն ու քաղցրութիւնը, կրկնապէս հարստացնելու և նուիրականացնելու համար այս հոգեւոր և ազգային Ուխտը, Երուսաղէմի Աթոռը կը զրաւէ տեղ մը, որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնայ չափերէ տեղ մը, որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնայ չափերէ և բաղդատութիւններէ: Թող թէ Հայ Երուսաղէմը իբր Առաքելական Աթոռ, վանք մը և ուխտավայր մը ըլլալէ աւելի բա՛ն մը եղած է միշտ հայ հոգինե-

րուն մէջ, հազնելով հայեցի նկարագիր մը, որուն սեւեռուած մնացին ուխտաւոր հոգիները, զգալով անոր աննուաճ կարօտը իրենց մանկացած, տառապած, խաչուած ու յաղթանակած Աստուծոյ խորհուրդին ընդմէջէն, որոնելով միշտ իրենց հոգիին խորէն Անոր անթառամ շունչին հուրն ու շաքարը այդ Սրբազայրերու յիշատակին կապուած, հոն գտնելով իրենց անցեալին ու երազին շօշափելի նոյնութիւնն ու իրականութիւնը: Երուսաղէմի հայ Սրբատեղիները, մեծաւ մասամբ ձեռակերտ ու համադրութիւն շարքաներու և իշխաններու, բիւրիւացում ու մարմնացում են մեր ժողովուրդի հուժկու զգայնութեան, այն անդիմադրելի սպցքին, որով ցեղի մը հոգին այսպէս ինքզինքը կ'առարկայէ միջոցն ի վեր: Բոլոր անոնք որ կրօնական ու ազգային այս ժառանգութենէն կը խօսին, պարտաւոր են յարգել Երուսաղէմի Սրբազան հանգամանքն ու իրաւունքը, չմոռնալով որ ան զերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մըն է և այդ ճամբով միայն ի վիճակի է կատարելու իր դերը: Հետեւաբար աւելորդ է ազմկել արդէն իսկ իրենց զոյուլթեան խարխիսներէն զրկուած իրաւունքներէն, այդպիսիները չեն ըմբռներ Երուսաղէմի իրական դերը և ազգին ակնկալութիւնները այս Աթոռէն:

Երուսաղէմի զինուորեայ Միաբանութիւնը, ու մանաւանդ անոր նօսրացող շարքերը լեցնող նոր սերունդը, անցնող քսանհինգամեակի ընթացքին, հաւատարմի Ս. Աթոռոյ բազմադարեան աւանդութեան, կատարեց անսայթաք իր հոգևոր զինուորի և պահապանի գործը: Ս. Տեղեաց զիշերային և ցերեկեայ ժամասացութիւններէն, պատարագներէն և 'հսկողութիւններէն սկսեալ, մինչև այս նւիրական ու ազգային ժառանգութեանց ի խնդիր մղուած մարտական ու իրաւական ոգորումներն ու իրաւանց պահպանութիւնները, որոնք ոչ միայն անձնուէր ու տաժանազին ճիգերու կը կարօտին, այլ կը պահանջեն մեծ չափով խելք, փորձառութիւն, մանաւանդ Ս. Տեղեաց յատուկ նրբամտութեան արուեստ և քաղաքականութիւն, միջկրօնական և միջազգային այդ մրցարաններէն ներս: Եւ ի պատիւ Հայ Երուսաղէմի նորահաս եկեղեցականութեան, հոս պարծանքով կրնանք յայտարարել թէ մեր Երանաշնորհ նախնիքներէն մեզի իբրև սրբազան աւանդ եկած եկեղեցական ու ազգային այս ժառանգութիւնը պաշտպանուեցաւ անշեղ ու աննահանջ: Ու տակաւին անոնց նորոգութեան ու բարեզարդութեան գործը, մեր միջոցներու ներած չափովը, առարկայ եղած է միշտ մասնաւոր խնամքի և հոգածութեանց և ասիկա շատ յաճախ սրտազին զոհողութեանց զինով:

Ձէ շիջած ոչ մին այն լոյսերէն՝ զորս մեր երջանիկ նախնեաց ջերմեռանդութիւնը լուցած և հաստատած է Ս. Տեղեաց մեր իրաւունքներուն մէջ: Մեր իրաւունքներէն չէ կորսուած ոչ մէկ թիղ հող և չէ խախտած ոչ մէկ գամ, և այս բոլորը շնորհիւ այն զիտակից նախանձախնդրութեան՝ զոր երբեք չէ պակսած Ս. Աթոռոյ զինուորեայ Միաբանութեան:

Իսկ Պաղեստինի աղէտի օրերուն և վեց տարիներէ ի վեր շարունակուող այս տափնապալից շրջանին, քաղաքական և տնտեսական դժուրակ թոհ ու բոհի մը անասուցութեան ընդմէջէն, Միաբանութեան պետէն սկսեալ մինչև վերջին Միաբանը կատարեցին ու կը կատարեն պարտք մը, որ ոսկի տառերով գրուած պիտի մնայ Ս. Աթոռոյ պատմութեան մէջ, երբ կրակի, արիւնի, դաւի և մատ-

նութեան ամենի աղիքները դահավէժ կ'անցնէին այս սուրբ Հաստատութեան վրայէն, ծեծելով իր կողերը, զայն ընկուղելու սպառնալիքով:

Յաճախդէպ են, Ս. Տեղեաց պահպանութեան պարագային, միլյարանուանական եւ քաղաքական վերլիպայումներու առիթով եղած պայքարներ, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, երբ անոնք յաճախ կեանքի զինով միայն կ'երաշխաւորուին: Այս պարագան շատ աւելի բացորոշ դարձաւ մանաւանդ Երուսաղէմի վերջին աղէտին առիթով: Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, իր Սրբազան գահակալէն սկսեալ մինչև վերջին Միաբանը, անսասան կեցան իրենց պարտականութեանց զիծերուն վրայ, հովանաւորելով, հիւրընկալելով, սփոփելով և սնուցանելով վանքը ապաստանած Երուսաղէմի և շրջակայի բովանդակ հայ հասարակութիւնը, մէկ կողմէն, և հսկելով մեր Ս. Տեղեաց իրաւանց միւս կողմէն: Այն օրերուն երբ կարկուտի պէս դուժբեր կը թափէին և հրազեններ կը ճայթէին քաղաքին վրայ, և երբ ոչ ոք կը համարձակէր իր թաքստոցէն դուրս ելլել իր ընտանիքին օրապահիկն իսկ հայթայթելու համար, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանը Ս. Յարութիւն և Աստուածամայր կ'իջնէր, քիլոմէթրներով ճամբայ կտրելով վտանգին մէջէն և դուժբերու տակ, հանապազօրեայ պաշտամունքներուն ի խնդիր, և Ս. Տեղեաց իրաւանց ի պաշտպանութիւն:

Պաշտպանութեան այս գործին մէջ նուազ չէ եղած նաև դերը մեր պատուական ժողովուրդին, որ զիտցած է միշտ իր բարեպաշտական արցունքին և լուսմային հետ բերել նաև իր արիւնը, երբ հարկը ներկայացած է: Հետևաբար անոնք որ չեն տեսներ այս ամէնը և մանաւանդ չեն զիտեր արժևորել զայն, կը մատնեն մտայնութիւն մը և խղճմտանք մը՝ որ դուրս կը փնայ մեր ազգային շահերու հասկացողութենէն, և կը դառնայ անմիտ թշնամանք մը՝ դոր որակել չենք ուզեր այս էլերուն մէջ:

Մեր յաջորդ խմբապրականներով, մենք պիտի ջանանք, իրականութեան լոյսին մէջէն, յաջորդաբար տալ Ս. Աթոռոյ կրթական, տնտեսական և ժողովուրդին ի նպաստ եղած ձեռնարկներու և տարուած աշխատութեան արդիւնքները, անցնող քսանհինգամեակի ընթացքին, ինչպէս նաև տալ այսկերպով և այս առիթով պատասխանը բոլոր անոնց՝ որոնք սխալ անկիւնէն և չարամիտ դիտումներով կը փորձեն վարկաբեկել կրօնական ու ազգային այս Հաստատութիւնը, անհնարին միամտութեամբ նորէն փորձելով իրենց վրիպած քաջային ընդդէմ խթանին: